

Студенттер мен жас ғалымдардың
«ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ - 2018»
XIII Халықаралық ғылыми конференциясы

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ

XIII Международная научная конференция
студентов и молодых ученых
«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ - 2018»

The XIII International Scientific Conference
for Students and Young Scientists
«SCIENCE AND EDUCATION - 2018»

12th April 2018, Astana

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ**

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«Ғылым және білім - 2018»
атты XIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«Наука и образование - 2018»**

**PROCEEDINGS
of the XIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«Science and education - 2018»**

2018 жыл 12 сәуір

Астана

УДК 378

ББК 74.58

Ғ 96

Ғ 96

«Ғылым және білім – 2018» атты студенттер мен жас ғалымдардың XIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «Наука и образование - 2018» = The XIII International Scientific Conference for students and young scholars «Science and education - 2018». – Астана: <http://www.enu.kz/ru/nauka/nauka-i-obrazovanie/>, 2018. – 7513 стр. (қазақша, орысша, ағылшынша).

ISBN 978-9965-31-997-6

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 378

ББК 74.58

ISBN 978-9965-31-997-6

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2018

шоғырланған, екіншіден, кәсіпкерлер көп орта. Яғни, инвестиция тартуға мүмкіндіктер мол болмақ. Елбасы осы Жолдауында бәсекеге қабілетті болуды ерекше назарға алды. Бұл Қазақстанның даму жолының жаңа белесіндегі басты мақсаттардың бірі. Ал ІТ саласы бұл бағытта аса маңызды рөл атқарады [3].

Қорытындылай келе, осылай біз түйінді мәселелерге шешім таба отырып, ақпараттық экономиканың Қазақстан Республикасының дамуына айтарлықтай үлес қосатынын айта аламыз. Біз қарастырған мәселелер мен оның шешімдері мемлекеттік деңгейде орындала отырып, өз мақсатына жетеді деген ойдамыз. Егер осы мәселелер мемлекеттік жағдайда орындалса ақпараттық экономика мемлекет дамуына үлес қоса отырып, әлемдегі озық технологиялармен жетілген және жаһандық бәсекеге қабілетті мемлекетке айнала аламыз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Т.У.Садықов. Методология информационной экономики. Научная монография. М., «Теис», МГУ им. М.В. Ломоносова, 2010.
2. Мэггс П.Б., Сергеев А.П. Интеллектуальная собственность. - М.: Юристъ, 2000.
3. Гаврилов Э.П. Комментарий к закону «Об авторском праве и смежных правах». – М.: Фонд «Правовая культура», 1996.

ӘОЖ: 665

ТӘУЕКЕЛДІ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

Нұралы Назерке

Aygulya82@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Экономика факультетінің

Ә-41 студенті, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – А.Б.Учкампирова

Ұлттық экономикамыздың бәсекеге қабілеттілігін арттыруда экономиканың бірден-бір маңызды және ең басты қозғаушы күші – кәсіпкерлік қызметті дамыту болып табылады. Елбасымыздың жолдауында бұл мәмеелеге айрықша көңіл бөлінді. Кез-келген нарықтық экономика жағдайында тәуекел – бұл кәсіпкерліктің маңызды элементі, тәуекелсіз кәсіпкерлік болмайды [1].

Тәуекел - бұл табиғаттың түрлі құбылыстары және қоғамның қызмет түрлерінің ерекшелігінен туындайтын мүмкін болатын жоғалтулар қаупімен түсіндіріледі. Тәуекел адамдардың қабылдайтын шешімдерінің дұрыс нәтижелігіне әсер ететін көптеген шарттар және факторлармен байланысты қызметтердің келген түрлеріне тән. Белгілі бір дәрежеде тәуекел жағдайы болуын болжамдауға және тәуекел дәрежесін уақытылы төмендету шараларын қабылдауға мүмкіндік беретін түрлі тәсілдерді қолдана отырып, тәуекелді басқаруға болады. Төмен табыс табу немесе шығыстарға ұшырау ықтималдылығы қаншалықты жоғары болса, соншалықты тәуекелді болатыны белгілі. Кәсіпкерліктің негізгі мақсатына- тәуекелді анықтау болып табылады. Қаржы тәуекелінің туындау себептері – инфляциялық факторлар, банктің есептік мөлшерлемелерінің өсуі, бағалы қағаздар құнының төмендеуі және т.б. [2].

Қаржы тәуекелінің сыртқы белгілері келесілер: міндеттемелерді орындау, төлемдерді тоқтату, салықтарды төлеу мерзімдерінің кешіктірілуі, өндірістік, коммерциялық дәстүрлі байланыстардың бұзылуы. Ішкі белгілері: өндірістің тоқтап қалуы, өткізу көлемінің төмендеуі, жұмысшылардың қызметтен босатылуы, мерзімі өтіп кеткен кредиторлық қарыздың жоғары үлесі, қаржы-шаруашылық қызмет нәтижелерінің төмен көрсеткіштері, қаржыландыру көздері ретінде қарыздық қаражаттарды қолдану үлесінің жоғарылығы.

Тәуекелділік жағдайында шешімдер қабылдау кезінде қолданылатын нақты әдістер мен тәсілдер кәсіпорынның қызмет түріне, қойылған мақсаттар жету стратегиясына тәуелді

болады. Сонымен бірге тәуекелді басқару теориясы мен практикасымен тәуелді талдау барысында басшылық алынатын негіз қалауша принциптер орнатылған. Біріншіден, меншік капиталдың мөлшерінің мүмкіндігінше тәуекел етуге болады, екіншіден, азшылық үшін көпшілікпен тәуекелге баруға болмайды.

Тәуекелдерді талдаудан кейін осы тәуекелдерді басқару әдістерін талдау қажет. Әрине, бұл процестің ажырамас бөлігі болып сақтандыру табылады. Сақтандырудан басқа тәуекелден қашу немесе оны өзіне алу, шектеу, хеджирлер, сараптау, тәуекелдерді бөлу, қаражаттарды резервтеу, тәуекелдер бойынша мүмкін болатын қаржылық жоғалтуларды айыппұл санкциялар жүйесі есебінен өтеу, кепілдік және т.б. сияқты тәуекелдерді басқару әдістері қолданылады [3].

Тәуекелдерді төмендету - тәуекелді жағдайдың болу ықтималдығын және мүмкін жоғалтулар көлемін азайту. Тәуекелді басқару әдісін таңдау кезінде тәуекел түрі бойынша максималды мүмкін болатын шығысты есептеу, оны тәуекелге ұшырауы мүмкін капитал көлемімен сәйкестендіріп, барлық мүмкін шығысты меншікті қаржылық ресурстар көлемімен салыстыру қажет.

Тәуекелді басқару жүйесінің қызметін тиімді жүргізу кәсіпорынды басқару жүйесінде құрылымдық бөлімше - тәуекелді басқару бөлімшесін құруды қарастырады. Бұл бөлімше міндетті түрде тәуекелді басқару бойынша мақсатты шаралардың арнайы бағдарламасын жасауы керек.

Кәсіпорын деңгейінде мұндай бағдарлама жасау кәсіпорынның қызметі мен құрылымының негізгі элементі ішкі және сыртқы тәуекелдерден қорғаныштылық және жоғары тұрақтылықты кепілдендіретін тәуекелдерді басқаруды қамтамасыз етуі тиіс. Тәуекелдер кәсіпорын қызметтерінің түрлі жақтарына әсер етеді және ол жағымсыз сипаттамаға ие болады. Жағдайды тұрақтандыру бойынша жұмыстар тәуекелдерді басқарудан бастау қажет, яғни тәуекелмен байланысты қаржылық жоғалтуларды төмендетуге бағытталған кәсіпорын үшін экономикалық қолайлы ұсыныстар мен шаралар енгізіліп, жасалуы тиіс [4].

Кәсіпорынның тәуекелді басқару бөлімшесі бірнеше топтардан тұруы қажет. Бөлімшенің құрамына кіретін әр топ ішінде білім облысы әртүрлі мамандар болу керек: ең алдымен анти-тәуекелділік басқарушы, маркетинг бойынша маман, қаржы маманы, персоналды басқару бойынша, жоспарлы- экономикалық жұмыс бойынша, өндіріс бойынша маман.

Кәсіпорынның басқармасы тәуекелді басқару бойынша шаралар тікелей өткізу кәсіпорынның негізгі өндірістік және басқарушылық бөлімшелерінің қызметіне қайшы келеді, олардың есеп беру көрсеткіштеріне жағымсыз әсерін тигізеді, себебі бұл шаралар жедел табыс әкелмейтін шығыстарды талап етеді.

Сондықтан тәуекелді басқару бойынша соңғы шешімдерді кәсіпорынның басқару органдарының ең жоғарғы органы қабылдағаны үлкен маңыздылыққа иеленеді.

Қаржылық тәуекелмен байланысты мүмкін жоғалтуларды төмендетуде қызығушылық тудыратын кез-келген кәсіпорын өзі үшін келесі мәселелерді шешу қажет:

- Қаржылық тәуекелмен байланысты мүмкін жоғалтуларды бағалау;
- Фирма белгілі бір тәуекелдерді өз қалдара ма, яғни олар бойынша өзі жауапты бола ма, не олар бойынша жауапты басқа субъектілерге беретіндігі туралы шешім қабылдауы тиіс;
- Негізгі мақсаты мүмкін жоғалтуларды төмендету болып табылатын тәуекелдерді басқару бағдарламасын жасау қажет.

Бұл міндеттерді тәуекелді басқару бойынша мақсатты шаралардың арнайы бағдарламасын жасау негізінде мүмкін. Анти-тәуекелдік менеджерде тәуекелді басқару бойынша дұрыс шешім қабылдау үшін барлық қажетті ақпараттар болуы тиіс.

Тәуекелді басқару бойынша мақсатты шаралардың кез келген арнайы бағдарламасын жасаудың мақсаты кәсіпорынның тәуекелділік жағдайларында сәтті қызмет етуді қамтамасыз ету болып табылады.

Қаржылық тәуекелмен байланысты қаржылық жоғалтуларды төмендету мәселесін шешу мысалға келесідей жүргізілуі мүмкін:

- Бар тәуекелді жою;
- Мүмкін тәуекелдің алдын алу;
- Мүмкін болатын зиянның алдын алу;
- Мүмкін болатын зиянның жанама алдын алу;

Мұндай бағдарламаны талдауда тәуекелді басқару бойынша мақсатты шаралардың арнайы бағдарламасының мазмұны мен мақсаттары анықталады.

Тәуекелді басқарудың мақсаттары мен міндеттерін жүзеге асыру менеджерге тәуекелдерін басқару принциптерін нақтылауды талап етеді [5].

Менеджер тәуекелді басқару бойынша мақсатты шаралардың арнайы бағдарламасын жасауда негізге алатын принциптер кәсіпорынның стратегиясымен анықталады. Егер кәсіпорын өзінің қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етуге негізделсе, онда бағдарлама жасаушы жұмыс негізіне алатын сәйкесінше принциптері қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ететін тәуекелді басқару әдісін таңдауды ұсынады. Мұндай нақты принцип, мысалы, компанияның барлық тәуекелдерді суртқы ортаға шығаруға бағытталуы болып табылады.

Фирманың тиімді дамуы үшін тәуекелдерді басқарудың міндетті түрде келесі принципін сақтауы тиіс:

- Фирма қызметін сыртқы орта талаптарымен сәйкестендіру;
- Берілген кәсіпорын үшін сыртқы тәуекел- менеджментінің талаптарына сәйкес келу.

Тәуекелді басқару функцияларының мәні пәндік сипатты иеленбейтіндіктен, ол коммерциялық кәсіпорындардың интегралдық құндылықтарын сақтауға бағытталғандықтан, бұл функцияларды орындау фирма бөлімшелерінің және тәуекелді басқару қызметкерлерінің біріккен күштерімен жүзеге асырылады. Тәуекелді басқару жүйесін орнату үшін біріншіжен, мамандарды дайындау қажет, екіншіден, әрдайым біріккен тренингтер жүргізілуі тиіс [6].

Қорытындылай келе, Елбасымыздың жолдауындағы аталған экономикалық саясатын іске асыруда тәуекелдердің атқаратын рөлі зор. Сондықтан, қаржылық тәуекелдің мәнін толығырақ ашып, оның басқару жүйесінің жетілдіру жодарына көбірек көңіл бөлінуі қажет. Тәуекелдерді басқару рөлінің маңыздылығын нығайту және оны маманды қызмет сферасына шығару бүгінгі таңда қазақстандық экономиканың тұрақты дамуына жетудің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Буянов В.П. Рискология: Управление рисками. – М.: Экзамен, 2002. – 383с.
2. Грабовый П.Г., Петрова С.М. Риски в современном бизнесе. – М.: Аланс, 1994
3. Грантуров В. М. Экономический риск, сущность, методы измерения, пути снижения. Методическое пособие. – М.: Дело и сервис, 2002
4. Лапуста М.Г., Шаршукова Л.Г. Риски в предпринимательской деятельности. – М.: ИНФРА-М, 1998.
5. Риск – анализ инвестиционного проекта: Учебник для студентов вузов/ ред. Грачева М.В.. – М.: ЮНИТИ, 2001. – 351с.
6. Тэпман Л.Н. Риски в экономике: Учебное пособие для студентов вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 380с.